

BAKÓ BOGLÁRKA

„Mi, kérem, szegkovácsok vagyunk”A szegkovács munka értelmezési rendszerének
körvonalazódása az 1930-as években*DOI: <https://doi.org/10.56944/multunk.2024.4.2>**A szegkovácsokról**

A szegkovácsok¹ a harmincas években speciális vasmunkával foglalkozó iparosok voltak. A falvak, városok határában felállított, félig földbe ásott gödrökben kialakított műhelyekben hulladék vasból, üllőn, kalapáccsal és a fűjtatóval felélesztett tűz segítségével készítették munkadarabjaikat. A szegkovács munkával² készült termékek, mint a különböző szögfajták, a „cigány-szög”, a kampósszög, a stukatúrszög, a rabitz-szög és az egyéb vasárúk, mint például az ácskapocs, a csatornavas, a csatornabilincs, a tűzfalkapocs vagy a „gázhangli”, azaz gáz-

* A tanulmány megírását a „Munka, társadalom és politika: munkahelyi kultúrák a szocializmus magyar modelljében, összehasonlító elemzés” című MTA Lendület projekt támogatta.

¹ A szegkovács cigányok a romungro kárpáti cigányok csoportjába tartoznak. Túlnyomó többségük Nógrád megyében, Budapest közvetlen környékén élt. ERDŐS Kamill: Fémműves cigányok. *Néprajzi Értesítő*, XXXXIV. 303–304. Áruikat megrendelésre készítették, vagy mobil műhelyeikkel a mikrorégióban időszakosan vándoroltak. Nagyobb létszámú szegkovács (iszkápas) közösség élt még Győr környékén. Ők zömében iszkápaszögeket, valamint a hajókhoz, ladikokhoz és csónakokhoz használt U alakú kovácsolt szeget készítettek. A győri iszkápasok letelepedett cigányok voltak, nem vándoroltak árujukkal, megrendelésre dolgoztak. PERGER Gyula: Cigánykovácsok Győr megyében – a győri iszkápasok. *Arrabona – Múzeumi Közlemények*, 34. 1995. 269–319.

² Erdős Kamill tanulmányában a Magyarországon élő fémműves cigányokat négy csoportra osztja: edényfoltozók, csengőöntők, kovácsok és szegkovácsok. Úgy véli, szakmaik között nem húzható éles határ, azt, hogy milyen speciális tárgyakat készítenek, nagyban meghatározza a környezetük igénye, a piac elvárása. ERDŐS Kamill: I. m. 289–306.

csőtartó³ és az iszkápaszög keresett áruk voltak a harmincas évek Magyarországn. Gyakran dolgoztak megrendelésre, áruikat maguk szállították a megrendelő vaskereskedőkhöz vagy a vasúthoz, gyárakhoz. Az 1930-as évekig a szegkovácskép a kor cigányképének kontextusában alakult, és abban is értelmezték a korabeli leírások.

A 19. század végén született statisztikai elemzésekben a roma/cigány közösségeket azonosító egyik lehetséges kategória alapját munkavégzésük módja adta, azaz az, hogy mit dolgoztak, miből tartották el a családjukat. A leírások speciális „cigánymunkákról” beszéltek, és megpróbálták megragadni azok jellegzetességeit. A romák/cigányok által végzett munkákat elkülönítették a többségi társadalom megélhetési lehetőségeitől. Morális alapon hasonlították össze a cigány és a nem cigány munkákat, míg a nem cigányok által végzett munkákat többnyire a „becsületességel” és a „tisztességgel”, a cigányok munkáit a „ravaszszággal” és a „lustasággal” írták le.⁴ A 20. század fordulóján jelentek meg az első olyan cikkek, amelyekben a szegkovács férfi munkáját a korabeli magyar társadalom munka világába beilleszthető, erős és ügyességet igénylő foglalkozásként jelenítették meg. Ezekben a cikkekben kifejezetten a hatóságok szempontjából, rendészeti célból készültek a róluk szóló leírások.⁵

A 20. század elején a szegkovács-kovács foglalkozás társadalmi hasznának felfedezése rendszeres témává vált. A szegkovácsokról szóló leírások hangsúlyozták, hogy – a „kóborlókkal” szemben – közösségeik jól adaptálódtak az egyes lokális társadalmakba, vasáruikkal nemcsak a helyi igényeket elégítették ki,

³ BÓDI Zsuzsanna: A gyermekek munkára nevelése. A szocializációs folyamat változásai egy szegkovácsközösségben. In: KOVALCSIK Katalin (szerk.)–CSONGOR Anna–BÓDI Zsuzsanna (közreműködésével): *Tanulmányok a cigányság társadalmi helyzete és kultúrája köréből.* (Tanítók Kiskönyvtára, 9.) BTF–IFA–MKM, Budapest, 1998. 207–211.

⁴ *Magyarországban 1893. január 31-én végrehajtott cigányösszeírás eredményei.* (Magyar Statisztikai Közlemények, IX.) Athenaeum R. Társulat Könyvnyomdája, Budapest, 1895.

⁵ DÉRY Gyula: *A cigányok Európában. Monografia három részben. A cigányügy mai állásáról, tekintettel múltjára és jövőjére. III. rész. A cigányok jelen állapota és a cigánytelepítés.* Légrády Testvérek kvny., Budapest, 1908; MIHALOVITS Gyula: *A cigány-ügy rendezése.* Sziládi László kvny. Kecskemét, 1904.

hanem a piac hiányterületeire is be tudtak lépni. Az általuk elő-állított tárgyak nélkülözhetetlenek voltak, elsősorban a vidéki Magyarországon. Két történetnek köszönhetően azonban a harmincas évek második felében felfedezték és munkájuk alapján elkülönítették a szegkovácsokat mint külön cigány csoportot. Ennek a két kulcstörténetnek is a munka, a munkavégzés lett a központi fogalma.

Az első Dráfi József története, akiből Móricz Zsigmond társadalomkritikai attitűdből alkotta meg a „szószóló” szegkovács alakját. A második történet Varga Pálé, amely ellenpéldaként körvonalazódott, gyilkossá válása a sajtóhírekben megszületett „szégyen” története lett. A korabeli sajtó mindkét morális történet esetében a munkán keresztüli társadalmi integrációról beszélt, s megfogalmazta annak konklúzióját: a tisztességes munkából való megélhetés értékét. A sajtóban felkapott történetek lehetőséget adtak a szegkovácsok megszólaltatására és arra, hogy önmagukat mint tisztességes munkát végző embereket jelenítsék meg.

Tanulmányom kérdése, hogy egy móríci riport és egy bűnügyi nyomkövetés során keletkezett sajtóírásokból hogyan áll össze társadalomtörténeti kép, hogyan válnak ki a szegkovács cigányok a cigánynak mondott és homogénnek ábrázolt társadalmi alakulatból, és körvonalazzák a maguk pozitív identitását.

Az első történet úgy született meg, hogy Móricz Zsigmond 1932-ben, az akkor Csehszlovákiához tartozó Érsekújváron jártában eljutott a Péróba, a város szegénynegyedébe, ahol megismerkedett Dráfi József szegkováccsal, és eltöltött egy délutánt a társaságában. A második eset bő három évvel később, 1936-ban történt: Varga Pál, az Újpesten élő, pomázi szegkovács meggyilkolta a Kresz Géza utcai vaskereskedőt, Streisinger Ernőt.

Móricz Zsigmond *Nyugat* című folyóiratban megjelent cikke ismertté tette Dráfi Józsefet Magyarországon, alakján keresztül pedig Érsekújvár szegénynegyedét, a Pérót is megismerte a közvélemény. Varga Pált a gyilkosságról beszámoló sajtóhírek tették hírhedtté, tette és személye hetekre a lapok fő témája volt, és sorsán keresztül ismertté váltak a pomázi „cigánysoron” és az újpesti „barakknegyedben” élő szegkovácsok is.

Dráfi Józsefről Móricz cikke után még évtizedekig születtek újsághírek; a híres író látogatásának péroi „főhőse” a regionális szlovákiai magyar sajtóban az 1950-es és 1960-as években újra és újra előkerült. S bár a Péróban élő szegkovácscsaládok szegénységéről a cseh-szlovák sajtóban már Móricz látogatása előtt is röppentek fel hírek,⁶ a magyarországi és a szlovákiai magyar nyilvánosságban is Móricz riportja tette igazán ismertté a telepét és az ott lakó embereket. Ezután a telepen élőkről, az iskolájukról, színtársulatukról, temetkezési egyesületükről több cikk látott napvilágot,⁷ a telep felszámolása után évtizedekkel pedig annak emlékhelyei jelentek meg a sajtóhírekben.⁸

Varga Pál tettét az évtized bűncselekményeként emlegették, a gyilkosság és az ítélet között eltelt tizenöt hónap alatt számtalan cikk született az esetről. A vonzó külsejű, romantikus gyilkos és a borzongató büntett a sajtó legfelkapottabb témája lett napokra, majd az ítélet meghozataláig eltelt másfél évben az ügy minden mérföldkövénél újságcikkek sora jelent meg az újpesti és a pomázi szegkovácsokról, megélhetésükről, munkájukról.

Dráfi alakjában Móricz megalkotta a szószóló, a vezér alakját, s ez a kép évtizedekig élt a róla megjelent cikkekben. Varga Pál alakját a sajtó állította középpontba, megalkotva cikkek végtelen során át egy kegyetlen gyilkosság filmsztár külsejű, izgalmas kalandorát. Míg a sajtó Dráfi életéről csak töredékes információkat adott, és a leírások nagy része az akkori helyzetéről és

⁶ S. O. S. A hirhedt érsekújvári Péronegyed lakónak segélykiáltása. *Prágai Magyar Hírlap*, 1928. január 13. 5.; SANDOR Dezső: Karácsonyi konferánsz Érsekújvárról. *Prágai Magyar Hírlap*, 1931. december 25. 56.

⁷ G. M.: Érsekújvártól a határszélig. *Magyar Nap*, 1936. május 14. 2.; Az érsekújvári cigányok a szociális önszegélyezés útján. *Prágai Magyar Hírlap*, 1937. január 30. 6.; BN: Ahol a „cigányt” cigányok játsszák. *Magyar Nap*, 1937. február 25.; Emberségesebb életet várnak az érsekújvári cigányváros lakói. *Prágai Esti Kurír*, 1938. december 31. 4.; SZÓKE József: Vége a Pérón is a vakációnak. *Új Ifjúság*, 1959. szeptember 1. 3.; Az érsekújvári Péro 1959-ben. *Új Szó*, 1959. november 28. 7.; DR. HOFHER Lajos: Cigányiskola Érsekújváron a XIX. században. *Honismeret*, 1993/1. 31–32., SINKA Erzsébet: Tájékep ecset nélkül. *Barátság*, 1994/5. 290–291.

⁸ SZÁZ Ildikó: Emlékparkot álmodott az új Péro helyébe. *Új Szó*, 2007. október 10. 28.; SZÁZ Ildikó: Megvédték a Gogol utcaiak a zöld területet. *Új Szó*, 2022. július 4. 3.

szószóló személyiségéről szolt, addig Varga életének bizonyos szakaszait a legapróbb részletekbe menően derítette fel, hiszen a véres gyilkosságot elkövető „jóképű haramia” érdekesebb volt a nagyközönség számára, mint az elesettekért szót emelő, „büszke” népszónok.

Dráfi József és Varga Pál története ismertté tette a helyet, ahol éltek, a közösséget, ahonnan származtak, a munkát, amit végeztek. A „szegkovács cigány” elnevezés a sajtóban ismertté vált történeteiken keresztül, és kirajzolódott egy jelentéstartomány arról, hogy kik voltak ezek a vas megmunkálásával foglalkozó iparosok, milyen körülmények között éltek és végezték a mesterségüket. Az ő történetükön keresztül az érsekújvári Péroban, az újpesti Vonatszertár „barakknegyedben” és a pomázi „cigánytelepen” élő szegkovácsok lehetőséget kaptak arra, hogy a nyilvános (sajtó)térben a cikkek szerzőin keresztül megfogalmazzák azt, hogy mit jelent vas megmunkálásával foglalkozó, keményen dolgozó szegkovács cigánynak lenni.

Végezetül pedig Dráfi találkozása Móriczsal felvázolta azt a munkás szegkovács képet, amely Varga Pál gyilkossága kapcsán határozott kereteket öltött. A róluk szóló cikkek nyomán a harmincas évek végére körvonalazódott egyfajta jelentéstartomány a szegkovácsok munkájáról, amely később is formálta a szegkovács munkának azt az értelmezését, mely az 1950-es években visszaköszönt a szegkovács szövetkezetekkel kapcsolatos vitákban.

A pérói „cigánytelep”

Az 1930-as években Magyarországon egyre nagyobb figyelem irányult a „cigányügyre”. Az előző évtizedekkel szemben ekkor már nem a társadalmi beilleszkedést, a munkalehetőség biztosítását tartották elsődleges szempontnak, hanem éppen ellenkezőleg, a kirekesztést és az elkülönítést.⁹ A politikában és a sajtó-

⁹ Az 1928. évi X. törvénycikk többek között bevezette a szigorított dologház intézményét. A „megrögzött büntetettek” ellenében hozott rendelkezései a „beilleszkedésre képtelen, emiatt csavargó, kóborló, bűnöző cigányok” csoport-

ban megszólalók a korábbi évekenél agresszívebb hangnemben érveltek álláspontjuk mellett.¹⁰ Az erősödő előítéleteket politikai szempontból új, korlátozó rendeletekkel és jogszabályokkal támogatták.¹¹ 1931-ben a kereskedelmi miniszter 141.113/1931. Ker. Min. számú rendelete korlátozta a vándoripari engedélyek kiadását, ami a szegkovács iparosokat rendkívül érzékenyen érintette és nehezítette a megélhetésüket.

Ebben az egyre ellenségesebb közhangulatban jelent meg 1932-ben a *Nyugatban* Móricz Zsigmond tollából a bevezetőben említett cikk¹² (melynek egy sora a tanulmány címét is adta).

Az Érsekújvár Főtere melletti Pérót, ahova Móricz „érdekeségek” reményében látogatott el felesége családjának javaslatára, a 19. század végén hozták létre. A város központjában levő területen házhelyet kaptak a város szegényei. Eredetileg ötven családnak juttattak telket, ekkor még „szegkovácsok, zenészek, ipari munkások, napszámosok és kereskedők”¹³ lakták a negyedet. 1932-re már közel nyolcszázan éltek ezen a zsúfolt, elhanyagolt szegénytelepen, amelynek szélére a harmincas évek elején a város kitelepítette az érsekújvári prostituáltnegyedet is. Móricz és az ötvenes évek végén az ő nyomán Péroba érkező újságírók egyaránt magára hagyott szegénynegyediként mutat-

---

jait fogták át „A vándorcigányok számontarthatása végett” kiadott rendeletek tették lehetővé, hogy meghatározott időközönként, akár több megye területén egyszerre úgynevezett „cigányrazziákat” tartsanak. SZITA Szabolcs: A cigányok üldöztetése. In: SZITA Szabolcs (szerk.): *A cigányság a második világháború idején (1939–1945). Az üldöztetés tanintézeti feldolgozásához.* Velcsov Bt., Budapest, 2002. 54.

¹⁰ 1928-ban Méhelý Lajos professzor a „magasabbrendű, jobb emberfajta kitermeléséhez” a hazai népcsoportok „biológiai értékének” megállapítását, magyar fajbiológiai intézet felállítását követelte. A Gödöllői járás főszolgabírája, Endre László a munka- és koncentrációs táborok felállításában látta a cigányügy megoldását. Dr. Vassányi István szolgabíró 1936-ban belügyi „cigány kódex” kiadását követelte. SZITA Szabolcs: I. m. 55–56.

¹¹ A 66.045/1938. B. M. sz. rendelete kimondta, hogy minden cigány származású ember „gyanus egyén”, a cigányokat nyilvántartották, évi csendőrségi rajtaütésekkel, éjszakai lakhelyi ellenőrzésekkel zaklatták. SZITA Szabolcs: I. m. 54.

¹² MÓRICZ Zsigmond: A mai cigánykérdés. *Nyugat*, 1932/7. 380.

¹³ Emberségesebb életet várnak az érsekújvári cigányváros lakói. *Esti Kurir*, 1938. december 31. 4.

ták be a telepet: „Benn vagyunk a Péro közepén, összevissza állított vályogházikók, szűk, levegőtlen »uccák«, a kis ablakok rongyokkal betömve, hogy a hideg ne kerüljön a lakásba.”¹⁴ „Agyagkunyhók, a szél ki-bejár rajtuk, elhagyatottak a belülről rikitóra festett, kívülről piszkos színű házak. Az utcák olyanok közöttük, hogy két ember alig tud bennük kitérni egymásnak. Vagy hatszázan élnek itt összezsúfolva most is. De ez a jelen már nem lehet tipikus, nem is az. A múltat vádolja.”¹⁵

A Péróról szóló első két-három tudósítás az elrettentés hangján írt a telepről, „nyomortanyának”,¹⁶ „járványfészeknek”¹⁷ mutatva be a helyet, ami „nyomorgó cigányok, prostituáltak, kétes egzisztenciák sötét, miazmás menedéke.”¹⁸ Móricz írása után pár évvel viszont más hangvétel jelent meg a tudósításokban. Ennek oka az volt, hogy Dráfi 1937-ben megalapította a Péro Önszegélyző Egyesületet,¹⁹ amely, hogy az egyesület alaptökéjét összegyűjtse, 1937-ben helyi pérói amatőr színészekkel előadta Szigligeti Ede *A cigány* című népszínművét. Az előadást a nagy érdeklődésre való tekintettel meg kellett ismételnük, ennek nyomán újabb tudósítások jelentek meg a Péroban élők helyzetéről.²⁰ A színházi előadások után megjelent leírások középpontjában már nem a Péro nyomorúságos helyzetének bemutatása állt, az újságírók a

¹⁴ SÁNDOR Dezső: Móricz Zsigmond az érsekújvári mélység lakói között. *Prágai Magyar Hírlap*, 1932. március 18. 4.

¹⁵ MIKUS Sándor: Kelt Érsekújvárott... *Fáklya*, 1956/4. 12.

¹⁶ Érsekújvártól a határszélig. *Magyar Nap*, 1936. május 14. 2.

¹⁷ Uo.

¹⁸ Uo.

¹⁹ „Ez alatt az idő alatt alapítottam meg a Péro Önszegélyző Egyesületét, amelynek 130 tagja van. Ez az egyesület folytatta itt húsz éven keresztül a magyar propagandát. Tessék megkérdezni kívülállókat, hogy milyen nagyszerű műkedvelő előadásokat rendeztünk. Legnagyobb sikerünk a Czinka Panna volt, amit az Arany oroszlán nagytermében mutattunk be, Czirok Ilussal a főszerepben.” Emberségesebb életet várnak az érsekújvári cigányváros lakói. *Esti Kurír*, 1938. december 31. 4.

²⁰ „A hírhedt érsekújvári Péróról az újságok rendszerint csak bűnözésekkel vagy az ott uralkodó döbbenetes nyomorral kapcsolatban szoktak írni. Most két érdekes és örvendetes esemény készíti az újságírókat arra, hogy beszámoljon a Péro életeréről. Az új idők szociális és kulturális szele megérintette a Péro népet is és hónapok óta tartó előkészületek után megalakították az érsekújvári cigányság önszegélyző temetkezési egyletét.” Az érsekújvári cigányok a szociális önszegélyezés útján. *Prágai Magyar Hírlap*, 1937. január 30. 6.

tisztességes, szegény munkásokról írtak: „Meghökkenve állunk meg, mikor egy házba találomra benyitunk. A végtelen szegénységből, a teljes nincstelenségből is kiütközik a rendszeretet, a tisztaság. A szoba ugyanazt a képet nyújtja, mint bármely más munkáscsalád szobája. A két családi ágy, ruhaszekrény, az ablakok közt a csecsebecsével megszórt fiókosláda, a pirosterítés asztal. Csak a terítő még kopottabb, az ablakfüggöny még elnyűttebb, az ágy még rokkantabb, mint munkásismerőseinknél. De hiába keresnök a kaszinók kifigurázta bohémvérenek, cigányrendetlenségének nyomát. Ilyen nincs!²¹

A sajtóban megjelent kép tehát szegény munkástelepként jeleníti meg a Pérót. Az újságíró a színdarab szereplőin keresztül bemutatott péroí életben a hangsúlyt a nehéz körülmények között élő munkásokra és azok becsületes, kemény munkavégzésére tette: „A »primadonna«, a 16 éves Czibor Ilonka – kinek mandulavágású fekete szemét sok színésznő megirigyelné – kézimunkázásból »él«. Talán 60-80 koronát keres havonta. A férfi főszereplő Farkas Sándor, egy 17 éves zenészfiú, aki bámulatós beleéléssel játszotta az öreg cigány szerepét. A gróf szerepét egy kovácsfiú játszotta. Megkérdjük mennyi a havi keresete, 150 korona. Igen! A legnehezebb életet élő munkásemberek ezek, akik teljesítményükkel magukra vonták Érsekújvár figyelmét!”²²

A Móricz cikkében megszólaltatott Dráfi József hasonló értelmezésben kötötte össze a péroiak megélhetését a becsülettel végzett munkával és a bűntények elítélésével: „Pedig mi is két lábon járunk és nekünk is van szívünk és mi is becsületesek vagyunk. Soha nincs itt kérem semmi csendzavarás. Se tolvajlás. Azt mondta a főbíró úr: »Mit csináljak veletek, én nem telepíthetnélek ki benneteket, csak akkor, ha azt jelenthetném, hogy a Péroban mindenkit vason kell tartani. De itt nincs soha a legkisebb zenebona.« Azelőtt a mi asszonyaink bejárók voltak a polgárokhoz és ők végezték a bevásárlást nekik, ők hozták mindennap a cukrot, meg a kávé a boltokból és soha nem volt semmi baj. A cigányasszony megmosdatta a gyerekeit az iparosnénak és

²¹ Ahol a cigányt a cigányok játsszák. *Magyar Nap*, 1937. február 25. 5.

²² Uo.

kiseperte a házát és cselédmunkát végzett neki egy kis lisztért, egy kis zsírért, ma már ez nincs, mert úgy elvadították a cigányoktól a népeket, hogy szóba se mernek velünk állani, mint ha mind betörő gyilkosok volnánk.”²³ A harmincas évek végére egyértelműen kialakult a kép, Péróban nyomorúságos körülmények között, szegényen élnek a szegkovácsok és zenészek, akik sajátos munkáikkal tartják fent magukat. Sorsukon lakhatási körülményeik jobbá tétele segítene, az „utcácskák kövezésével, egészséges munkáslakások építésével, rendes csatornázással el lehetne érni, hogy az érsekújvári cigánynegyed a hygiene terén sem maradna el a város többi, megbecsültebb részei mögött”.²⁴

Ennek a gondolatnak legfőbb szószólója Dráfi József, a Péróban élő szegkovács volt.

A „szószóló szegkovács” története – Dráfi József

Móricz Zsigmond tehát Péróban ismerkedett meg Dráfi Józseffel, a szegkováccsal, akinek az alakja az ötvenes évekig felfelbukkant esszéikben, cikkekben, sőt színházi jelenetekben²⁵ is. Dráfi József Péróban élő „tudós szegkovács”, „43 éves, magas, vállas, eleveneszű csillogó szemű vajda”,²⁶ „a legtehetségesebb s legintelligensebb érsekújvári cigány”,²⁷ „aki örömmel fogadja a cigánysorsok iránt érdeklődő nadrágos embereket”,²⁸ aki „vezére az újvári cigányságnak”, és úgy beszél, mint egy „népszónok”.²⁹

Dráfi Móricznak és az utána érkező újságíróknak is következetesen a telepi mindennapokról, nehézségekről mesélt, a

²³ MÓRICZ Zsigmond: I. m. 385.

²⁴ Ahol a cigányt a cigányok játsszák. *Magyar Nap*, 1937. február 25. 5.

²⁵ MÓRICZ Zsigmond–MANDY Iván: Küldöttség a Házban – jelenet. *Művelődés*, 1957/1. 41–43.

²⁶ Emberségesebb életet várnak az érsekújvári cigányváros lakói. *Esti Kurir*, 1938. december 31. 4.

²⁷ SÁNDOR Dezső: Móricz Zsigmonddal – az érsekújvári mélység lakói között. *Prágai Magyar Hírlap*, 1932. március 18. 4.

²⁸ Emberségesebb életet várnak az érsekújvári cigányváros lakói. *Esti Kurir*, 1938. december 31. 4.

²⁹ Uo.

péroiak szószólójaként lépett fel a nyilvánosság előtt.³⁰ „Dráfy [!] a saját maga nehéz sorsáról, aztán a cigányság nehéz sorsáról beszél szabatos fegyelmezettséggel. Pátosszal, de frázisok nélkül, meggyőző objektivitással jellemzi a cigányság elmaradottságát s azt a szomorú helyzetet, hogy mennyi nehézséggel találkozok, ha ki akar emelkedni a környezetiből. Neki két fia van. Az egyiket tanítónak szeretné neveltetni.”³¹

A Dráfiról szóló írások keveset árultak el életéről, mindössze annyit, hogy a telepen született szegkovácscsaládban,³² és a harmincas években is ott élt családjával egy másfél szoba-konyhás lakásban. Móricz Dráfi bemutatásában, beszédének tolmácsolásában³³ egy önmagát és közösségét képviselni tudó embert alkotott meg, akinek nincsenek a korszak leírásaiból ismert cigány jellegzetességei; beszéde, alakja egy szegény munkásembert idézett meg, aki öntudatos, és a tisztességes élet ideáját hirdeti.

A Móricz érsekújvári látogatásáról tudósító cikk szerzője hasonló módon mutatta be Dráfit. Alakja intelligens munkásemberként jelent meg, aki szóvá teszi a nyomortelepen élők nehézségeit: „Hiába akarunk mi becsületesen élni, hiába akarunk mi, mint mindenki más, egészséges fiatalokat és egy felvilágosult gondol-

³⁰ „Majd Dráfi megmondja mi a panaszunk!... – mondják már az utcaszegenben az idegenek, aki a Pérót jött tanulmányozni. – Dráfi mindent tud, Dráfi ismeri keserves sorsunkat, fájdalmainkat, kívánságainkat.” Emberségesebb életet várnak az érsekújvári cigányváros lakói. *Esti Kurir*, 1938. december 31. 4.

³¹ SÁNDOR Dezső: I. m. 4.

³² „Igaz, hogy én itt születtem, ez volt az én szülőházam, meg az apámé, nagyapámé, mi mind itt születünk és itt nőttünk fel. Itt aludtunk mi gyerekkorunkba a sparhert alatt a rongyon, ahogy a többi házban még ma is alusznak a többi cigányok. Kérem, száz esztendővel ezelőtt, vagy isten tudja mióta, ez a Péro a cigányságnak a helye a városban, ötven család kapta, kérem, akkor ötven családot szorítottak be ebbe a bűdös Péroba és most nyolcszázan vagyunk. Ma nyolcszáz léleknek kell ugyancsak itt lakni és azóta nem is építettek ide, kérem, új házat, csak így nyomorgunk.” MÓRICZ Zsigmond: I. m. 380.

³³ Dráfi 1956-ban egy interjúban beszélt a Péroba látogató Móriczcal kapcsolatos emlékeiről. A következőt mondta: „Nagyon jókedvű volt, sokat kérdezgetett, de nem jegyzett fel semmit és mégis úgy leírta a beszélgetést, ahogy az újságban megjelent.” MIKUS Sándor: I. m. 12–14.

kodású cigánygenerációt (ezt a kifejezést használta), nekünk az uccán a játék közben rontják el a gyerekeinket.”³⁴

A vele készített interjúk visszatérő eleme lett a péroí cigányság magyarságtudata,³⁵ magyar identitásának megtartása³⁶ és a péroí szegénytelepről való kitörés küzdelme. „Nem kell annyira lenézni már a cigányságot. Tessék végre elfogadni őket is jó magyarnak, öntudatos, dolgozó polgárnak, akik közül nem egy nemesen gondolkodó, nagy szellem fog kibontakozni a legrövidebb időn belül. Persze, ha élni hagynak bennünket! [...] Ha a kislányainkat nem tévesztik össze a Péro szélén kacsingató festett hölgyekkel, ha fiaink mögött nem sűgnak össze a gimnázium padjaiban a többi gyerekek, s nem utolsó sorban: ha az állam minden szerve felismeri, hogy jó magyar és tisztességes ember lehet az is, aki – egy árnyalattal barnább arcbőrrel és fekete hajjal látta meg Isten kék eget.”³⁷

A Dráfiról készült írások körvonalazták és általánosították a szegkovácsképet is: a nehéz munkát végző, becsületos, tisztos szegénységben élő, magyar identitású munkásember, aki fontosnak tartja gyermekei iskoláztatását, a generációs szegénységből való kitörés lehetőségét. A társadalmi integrációt, a gazdasági mobilitást a munkavégzésben látja: „Nem az kell nekünk, hogy egy csajka levessel fizessenek ki, hanem adjanak munkát, ne vegyék a drótszeget a gyárban, hanem csináltassák velünk. Mikor nekünk jól ment kérem, akkor a pécek is jobban éltek, mert megsüttettük magunknak a kalácsot, nem szorultunk a város irgalmára.”³⁸

³⁴ SÁNDOR Dezső: I. m. 4.

³⁵ „Mi megtartottuk a becsületünket és magyarságunkat a húsz év alatt is – magyarázza –, pedig a csehek igazán mindent megpróbáltak, hogy elszakítsanak bennünket a magyarságtól.” Emberségesebb életet várnak az érsekújvári cigányváros lakói. *Esti Kurir*, 1938. december 31. 4.

³⁶ „Megszenvedtünk husz év alatt, míg a csehekkel kellett folyton harcolnunk. Mi voltunk az elsők, mi a »Péro csöcseléke«, akik szánktól elvont garasainkból öt méteres magyar zászlót csináltunk és elsőnek vonultunk ki a Széchenyi-utra a magyar Himnusz énekelve, mikor pedig még a csehek puskatussal kergettek vissza. Most valami fényesség borítja el az egész kis cigány-családot.” Uo.

³⁷ Uo.

³⁸ MÓRICZ Zsigmond: I. m. 383.

Móricz cikkében jelent meg először hangsúlyozottan az a fontos szempont, hogy a szegkovácsok kevés fizetséget kaptak áruikért, jövedelmükből nehezen élt meg a család, miközben a család tagjainak munkaerejét is lekötötte e tevékenység. „Mi, kérem, szegkovácsok vagyunk. De a mai időkben nincs szükség a munkánkra. Egész napi munkával nem tudunk ma többet keresni egy pengőnél.³⁹ Nincs építkezés, nem veszik már a jó kovácsolt vasszögeket. Mi csináltuk a bányaszögeket, a slipperszögeket a vasúthoz, meg tudjuk mi azt ma is csinálni, de ha nem veszik. Munkanélküliek vagyunk. Azért tanítatom én a gyerekeimet, hogy hadd tudjanak kiszabadulni innen a Péróból.”⁴⁰

A Péróban élő szegkovács férfi által elmondott gondolatok – a századforduló leírásaihoz hasonlóan – a munkában láttatták az érvényesülés lehetőségét, ám jelezték azt a határt is, amely elzárta a szegkovácsközösségeket attól, hogy munkájukkal gazdaságilag jobb helyzetbe kerüljenek. Móricz egyfajta társadalomkritikát fogalmaztatott meg, rámutatva arra, hogy az integráció fontos lehetőségének tartott szegkovácsszakma nem sok esélyt adott a szegkovácsközösségek gazdasági növekedésének és ezáltal társadalmi emelkedésének, hiszen a társadalmi hierarchia rendszerét nem bontotta meg. Ezzel szemben a társadalmi láthatatlanság esélyét adta meg számukra, ahogy Dráfi beszédében elhangzott: „mi hadd éljünk itten csendesen, mint az egerek, meg a vakondok.”⁴¹

A századforduló szegkovácsleírásaihoz képest az 1930-as években megfogható az a változás – amit a Móricz által megírt pérói történet is jelez –, hogy úgy tűnik, a szegkovácsok, idomulva a sajtóban terjedő és eddigre meggyökeresedő sztereotip társadalmi elvárásokhoz, már maguk is a munkához kapcsolódó értékek mentén határozták meg önmagukat.

³⁹ Becslések szerint az átlagos szakmunkásbér a válság előtt havi 150–200 pengő, a betanított munkásé 100–150 pengő, míg a gyári segédmunkásé 80–100 pengő volt. In: GYANI Gábor–KÖVÉR György: *Magyarország társadalomtörténete a reformkortól a második világháborúig*. Osiris Kiadó, Budapest, 2006. 343.

⁴⁰ MÓRICZ Zsigmond: I. m. 380.

⁴¹ Uo. 383.

A „szégyent hozó” szegkovács története – Varga Pál

„Streisinger Ernő sértettnek Budapesten a V. Kresz Géza ucca 38 sz.⁴² alatt ócskavas telepe volt. Varga Pál ismerte sértettet és vastelepét, mert kb. 3 év óta hetenként egyszer-kétszer onnan szokta a szeg készítéséhez szükséges ócska vasanyagot beszerezni. Tudta, hogy a telepnek a Kresz Géza uccából van bejárata, tudta, hogy a bejárattól balra, a telep hátsó részében van az irodahelyiség, melyben sértett egyedül szokott tartózkodni. Tudta, hogy a sértettnél nagyobb pénzösszegnek kell lenni, tudta, hogy a telepen az iroda háta mögött voltak elhelyezve a gömbvas rudak, amilyeneket ő is szokott vásárolni, s tudta, hogy a telepen néha sértett egyedül szokott tartózkodni. Miközben 1936 november 18-án este az ágyban afelett töprengett, hogy másnap miképpen tudjon pénzt szerezni, eszébe ötlött, hogy pénzhez tudna jutni, ha másnap Streisinger Ernőt megölné és pénzt elvenné. Megbarátkozott a gondolattal s tervezni kezdte, miképpen volna a gondolat megvalósítható.”⁴³

1936. november 19-én tizenkét óra körül meggyilkolták Streisinger Ernő Kresz Géza utcai vaskereskedőt. Fejét egy gömbvassal zúzták be, végtagjain ütések nyoma látszott. A gyilkossági esetet az újságok „az évtized bűnügye”-ként emlegették.

A vaskereskedőre segédje, Varga Imre talált rá két óra körül, aki némileg késve érkezett a vastelepre, mivel a vaskereskedő megbízásai után még a kocsmába is betért. Amikor a telepre ért, munkaadóját a földön fekvé találta, rendőrért szaladt, ám a kiérkező rendőrök – mivel a kabátja és a biciklijé véres volt – első számú gyanúsítottként őt vitték be a rendőrsre. Gyanúra adott okot az is, hogy a vastelep kutyái nem ugatták meg a támadót. Később Varga Imre segédet eleresztették, mivel bebizonyosodott, hogy a kabátja akkor lett véres, amikor munkaadóját megtalálta, hogy a biciklijén a vörös foltok rozsdától származtak, és a kutyák – mint azt a környéken tudták – békés jószágok lévén soha nem ugattak meg senkit. Másnap délelőtt egy másik gyanúsított

⁴² A mai Kresz Géza utca az 1930-as években Lipót-/Újlipótvárosban, az akkori V. kerületben volt. Napjainkban ez a XIII. kerület.

⁴³ Királyi Főügyész a főtárgyaláson 105987/1936. k. ü. számú vádirata, Budapest Főváros Levéltára (a továbbiakban BFL), VII.1. d.2872/1937 Varga Pál pere, 7.

került a rendőrség látókörébe. Névtelen telefonáló tett feljelentést, hogy az újpesti Vonatszertár barakknegyedben nagy keresztlói multság folyik, melyet egy ott élő szegkovács fiatalember, a pomázi Varga Pál fizet: „Menjenek ki az urak a cigánysorra és kérdezzék meg, hogy honnan van Varga Palinak annyi pénze, mert már egész éjszaka itatja a cigányokat! Többet a telefonáló nem mondott, lecsapta a kagylót. Négy detektív autóba ült és kiment a cigánysorra.”⁴⁴

A szenzációra éhes sajtó felkapta a gyilkosság hírért a feltételezett gyilkos üldözésekor, így elfogásakor és pere alatt napi rendszerességgel közöltek cikkeket az esetről. Miután egy pomázi kettős gyilkossággal is meggyanúsították Varga Pált, a tudósítók a pomázi szegkovácsokat is felkeresték. A korábbi évtizedekben megközelítőleg sem született ennyi leírás a szegkovács cigányokról.

A pomázi „cigánytelep”

Varga Pál Pomázon született, szegkovácscsaládban. Pomázon romungro szegkovács és muzsikus, illetve köszörüs szintő cigányok éltek a harmincas években. A szegkovácsok a 19. században Csobánkáról áttelepült „szeges-szegkovács” családok leszármazottai voltak, a szintők az 1900-as években érkezett köszörüs cigányok.⁴⁵ Őket követték a muzsikusok a századfordulón, majd a 20. század közepén oláh cigány családok telepedtek le a faluban. A pomázi Wattay család jelölt ki az idevándorló cigányok számára földet a Dera-patak mellett, melyet kezdetben „cigánytelepnek”, később Pataksornak és Vár utcának neveztek el.⁴⁶ A pomázi szegkovácsok és szintők zömében itt laktak, né-

⁴⁴ Varga Pál újpesti cigánykovács gyilkolta meg az újlipótvárosi vaskereskedőt. *Pesti Napló*, 1936. november 21. 15.

⁴⁵ TÓTH Ferenc: *Pomáz történetének forrásai*. II. kötet. Credit Kft., Pomáz, 2001. 68–69.

⁴⁶ BORBÉLYNÉ RADICS Ilona–KÖNCZÖL Dánielné–LASZLOWSZKY József (szerk.): *Pomáz. Természeti kincseink, történelmünk, kulturális örökségünk*. Fotogold Nyomda, Gyál–Pomáz, 2001. 88–89.

hány muzsikus cigány család viszont már „beköltözött a faluba”.⁴⁷

A szegkovácscsaládban született Varga Pál, aki szintén a Pataksoron lakott, hamar árvaságra jutott. Huszonkét éves koráig szegkovácsként dolgozott, a cigánytelep fölötti dombon lakó nővére családjánál élt. Ahogy a sajtóban jellemezték: „A cigányputrik között is a legutolsó az a fehér kis kalyiba, ahol 22 évig élt Varga Pál.”⁴⁸

Az eredetileg vándoriparos pomázi szegkovácsok a harmincas években már a „cigánytelepen” felállított műhelyekben dolgoztak, általában megrendelésre. A földbe ásott gödrökben a szegkovácsok térden állva munkálkodtak. A gyerekek feladata volt a koksztörés, a hulladék vas kiegyenesítése és a fűjtató kezelése. A koksztot általában a nők gyűjtötték össze a közeli Szentendre vagy a főváros szeméttelpein.⁴⁹ Az első szegkovácsolt darabokat a férfiak tizenkét-tizenhárom éves korukban készítették el. Először a kisebb tudást és erőt igénylő szögfajták (rabitzszög, stukatúrszög, kampósszög) készítését sajátították el, majd ügyességüktől, erejüktől függően egy-két év alatt eljutottak a nagy gyakorlatot igénylő sinszög és cigányszög készítéséig.⁵⁰ A szegkovácsközösségben a vaseszközök készítése a család jól szervezett, közös munkája volt tehát, hiszen a nők gyűjtötték a szükséges vas- és kokszyanyagot, a gyerekek pedig abban segítettek, hogy a férfiak elkészíthessék a megrendelt árukat. A hulladék vasból készített különböző szögfajtákat Szentendréig vagy Budapestig is elvitték, ahol árujukat ismerős vaskereskedőknek, gyáraknak adták el. A környékbeli kovácsokat ellátták patkószeggel, de a helyi lakosságnak ajtópántokat, tolózarat, vasháromlábát, személtlapátot, piszkavasat, csipeszt, jászolkarikát és egyéb haszná-

⁴⁷ „Cigányaink házakban, kunyhókban vagy viskókban laknak, meglehetősen összezsúfolva. Aránylag rendes viszonyok között élnek a muzsikus cigányok. Ilyenek Pátyon, Pomázon és Zsámbékon vannak. Helybeli kocsmákban, esküvőkön, de Pesten is szoktak játszani. A pomáziak nem a cigánytelepen laknak, hanem a faluban; semmi közük a többi cigányhoz.” BONOMI Jenő: Budai hegyvidék cigányai. *Ethnographia*, 1943/54. 75.

⁴⁸ Óbudán látták a rablógyilkost. *Pesti Napló*, 1936. november 22. 15.

⁴⁹ BÓDI Zsuzsanna: I. m. 3.

⁵⁰ Uo.

lati tárgyakat is kovácsoltak.⁵¹ A szegkovácsmunkából szerzett jövedelem egy család eltartásának minimális szintjét tudta megteremteni; a telepen élők zsúfolt kis kalyibákban, szegénységben éltek.

Varga Pál a pomázi szegkovácsközösségben nem találta meg a helyét. A sajtóhírekben megszólaltatott helyiek szerint mindig többet akart, mindig jobb életre vágyott annál, mint amit a munkájából meg tudott teremteni. „Szegkovácsnak nevelte a sógora, de akkor érezte jól magát, ha messze volt a vastól. Amikor húsz éves lett, panaszkodni kezdett a cigányoknak. Hogy nem érzi jól magát Pomázon. Hogy neki úri élet dukál. Pestre kellene menni. Bandába szegődni. Valami fényes kávéházba. Hisz jobban tud hegedülni, mint sok cigánykirály. Csak egy baj van: nincs meg a gyakorlata. Mert sógora mindig kovácsmunkára fogja és ettől eldurvul a keze. Addig-addig panaszkodott, amíg egy nap hiába keresték a Palit, eltűnt a pomázi cigánytelepről. Nem kereste senki, nem hiányzott senkinek, csak talán Horváthéknak, mert elvesztettek két néha dolgozó kezét.”⁵²

Az újpesti katonai Vonatszertár barakknegyed

A pomázi szegkovácsok és az újpesti szegkovácsközösségek között élő kapcsolat volt, rokonságban voltak, házasodtak egymással. Varga Pál ismerős, rokon szegkovácsokhoz ment az akkor még Budapest egyik peremvárosának számító Újpestre. Célja az volt, hogy az újpesti zenész cigányok közé kerüljön be, és zenészként helyezkedjen el a környékbeli kis vendéglők egyikében. Ám az újpesti Vonatszertár barakknegyedben élő zenész- és szegkovácsközösségek között nem volt igazán átjárás. Egymás mellett éltek, s bár házasodtak egymás köreiből, szakmájukat gyerekeiknek adták át, felnőttként már nem váltottak szakmát.

Varga Pál az újpesti Vonatszertár barakktelepre költözve ismerte meg a helyi „vajda”, Balog János lányát, Katit. A lány csa-

⁵¹ BAKÓ Boglárka: *Tiszta munka. A látható cigányok*. Eötvös Kiadó, Budapest, 2017. 125.

⁵² Óbudán látták a lipótvárosi rablógyilkost. *Pesti Napló*, 1936. november 22. 15.

ládja nem örült a kapcsolatnak, de a fiatalok kitartottak egymás mellett. Bár Varga Pál odaköltözött Balogékhoz – a Vonatszertár VIII. számú barakkjában hónapos szobát bérelt náluk –, a lány szülei, a sajtóhírek szerint, folyamatosan ellenezték a kapcsolatukat.

Varga Pálnak Újpestre költözve sokban változhatott az élete. Pomázi viszonyaihoz képest, ahol külön kis házban lakott nővére családjával, valójában rosszabb körülmények közé került, hiszen az újpesti Vonatszertár barakknegyed – hasonlóan az érsekújvári Pérohoz – zsúfolt, magára hagyott telep volt. „A nyáron portenger, télen Szibériához hasonló: a BÚR-telep⁵³ háta mögött, közel a Chinoin gyárhoz, terül el a barakkváros. Olyanok laknak itt, akik máshol nem tudnak lakást kapni, bérelni. Itt élnek munkások és cigányok egyaránt.”⁵⁴

A telep nem a szokványos módon alakult ki: a hajdani katonai Vonatszertár barakkjaiból az első világháború után létesítettek szükséglakásokat, elsősorban azok számára, akiket lakbértartozásaik miatt, bírói úton kilakoltattak. A harmincas évek második felében tizenhét barakk-sorban, százkilencven lakásban már körülbelül ezer-ezerötszáz ember élt.⁵⁵ „Főként tifusz volt az, amely ezen a különösen tisztátalan helyen elsőként jelentkezett”⁵⁶ – írta Hilscher Rezső, a két világháború között a telepen járó jogász, szociálpolitikus visszaemlékezéseiben. A barakknegyed nyomora a gyilkosság kapcsán többször megjelent a riportokban is.⁵⁷

⁵³ A BÚR a Budapest–Újpest–Rákospalotai Villamos Közúti Vasút Rt. nevének rövidített alakja.

⁵⁴ Az Újpesti *Kurír* 1924-es cikkét hivatkozza: MOLNÁR István Gábor: Lokálpatriótává vált betelepülők. Az újpesti cigányság története. *Napút*, 2010/12. 26.

⁵⁵ HILSCHER Rezső: Egy szociális munkás emlékiratai. *Esély*, 1990/3. 82–87.

⁵⁶ Uo. 82.

⁵⁷ „Este sötét, elhagyott benyomást tesz a Vonatszertári lakótelep. Csak néhol villan meg egy-egy lámpa, de ez sem elegendő ahhoz, hogy a göröngyös, hepe-hupás lakótelep útjait kellően megvilágítsa. A villamos pályaudvar mellett lévő textilgyár után kivilágított ablak mutatja, hogy itt lakik a lakótelep felügyelője. Basárd Lipót telepfelügyelő elmondja, hogy a barakktelepen nyomorúságos körülmények között él 120 cigánycsalád, akik közül harminc szegkovácsosból tartja fenn magát, a többi zenész. A szegkovácsok a városban vásárolják össze az ócskavasat, amelyből a telep melletti bódében kezdetleges eszközökkel állítják elő a szegeket. – A »fehér« emberek egyre fogynak – mondja a telepfel-

A Vonatszertár barakktelepen élő szegkovácscsaládok az 1840-es években Érsekújvárról, Károlyi István gróf hívására érkeztek és települtek le Újpesten, hogy a börgyártáshoz szükséges „dugószegeket” gyártsák.⁵⁸ A letelepült szegkovácscok kezdetben a mikrorégióban vándorolva vállaltak munkát. Gyakorlatilag bárhol fel tudták állítani műhelyüket, hiszen szerszámaik – az üllő, a fújtató és a fogók – elfértek egy talicskában.⁵⁹ Idővel a barakktelepen levő, földbe vájt műhelyeikben készítették a vasárukat, melyeket környékbeli vagy budapesti kereskedők vettek meg.

A muzsikus cigányok – a hangászok – szintén a Felvidékről, nagy többségük Érsekújvárról érkezett, elsősorban a környékbeli kávéházi úri közönséget és a kocsmák munkásközönségét szórakoztatták.⁶⁰ Nagy „zenész cigánydinasztiák” alakultak ki, mint a Kolompár család, amely Bihari Jánostól, a „Magyar Orfeusz”-tól származtatta magát,⁶¹ ám ezekben a zenekarokban nem engedtek „idegeneket” játszani, zenekartag kizárólag családtag lehetett.

Varga Pálnak, aki a pomázi cigánytelepen élte egész korábbi életét, nem volt esélye bekerülni egy újpesti cigányzenekarba, a muzsikus cigányok közé. Ennek ellenére hatalmas lehetőségeket rejtett a főváros közelébe költözése, kimozdulhatott megszokott közegéből. Nem voltak közeli rokonai a telepen, így megszabadult a szoros közösségi ellenőrzéstől, nem kellett a nagycsaládi létfenntartásban részt vennie, csupán saját magáról gondoskodott. A pomázi szegkovácscsözösségből hozott munka-, öltözködés- és szokásrendszerét hamar elhagyhatta; a közeli metropolisz öltözködési divatja nagy hatással volt rá, mint ez később – a gyilkosság alkalmával – ki is derült.

---

gyelő –, mert aki jobb sorba kerül közülük, annak el kell költöznie innen. Újabb és újabb cigányok jönnek ide, valamennyi nagyon szegény ember.” SZÁSZ László: Csillaghegyen csapdába esett a lipótvárosi rablógyilkos. *Kis Újság*, 1936. november 22. 1.

⁵⁸ MOLNÁR István Gábor: I. m. 22.

⁵⁹ Uo.

⁶⁰ „Míg a városban gombamód szaporodó kávéházakban nyolc, tizenkettő tagot számláló zenekarok játszottak, addig a kis búfelejtőkben három, esetekben egy szál hegedűs próbálta kedvre deríteni hallgatóságát.” MOLNÁR István Gábor: I. m. 21.

⁶¹ Uo. 22.

Mivel a zenészek közé nem sikerült bejutnia, a szegkovácsok pedig nem sokra becsülték, hamar a barakktelepi „alvilági körkhoz” csapódott, hamiskártyás híre lett, „négy ízben lopás vétségéért, egy ízben lopás büntetéért”⁶² ült börtönben. Utolsó börtönbüntetése letöltése után is Újpestre ment vissza szerelméhez, s mivel a lány első közös gyermeküket várta, családjá megtette az első gesztust a férfi befogadására: 1936. november elején élettársa, Balog Katalin nővére, Farkas Józsefné keresztapának kérte föl Varga Pált kisleánya keresztelőjére. A keresztapa keresztelői feladata felelősségteljes volt, hiszen neki kellett az ünneplésre az italt megvásárolnia; csakhogy Varga Pálnak nem volt elég pénze. A keresztelő időpontja vészesen közel volt, Varga Pálnak pénz kellett szereznie, hogy megtisztelhesse itallal az ünnepet.

A gyilkosság

„– Jónapot, Streisinger, én is egy kis cigányvasat akarok vásárolni. Már hoztam is be magammal egyet, amit kiválasztottam. Streisinger úr erre így felelt, folytatta Varga Pál.

– 24 fillérért odaadom neked.

– Tizenkettőt adok érte.

– Ne alkudozz cigány, tudod jól, hogy én nem szeretem az ilyesmit, jegyezte meg Streisinger úr, mire én így szóltam:

– Nem érdemes tisztességes embernek lenni. Akár el is lophattam volna ezt a vasdarabot. Akkor aztán mit szólna ehhez?

Streisinger úr ekkor olyasvalamit mondott, hogy kitekerné a nyakamat. Csak ezt vártam, nem szóltam semmit, csak a vasdarabbal jókorát vágtam rája”⁶³ – vallotta a helyszíni szemlén Varga Pál, aki – a királyi főügyész szerint – a gyilkosság reggelén nyolc óra körül ébredt azzal az elhatározással, hogy bejárja a pesti vastelepeket, hátha tud valahonnan vasat lopni, s abból szögeket készítve teremti elő a keresztelői italok árát. „Kölcsön kérve bátyja mikádó kabátját s egy zsákot véve magához Pestre jött, hogy lopási szándékát megvalósítsa. [...] több ócskavas telepet keresett fel, de mert a telepeken tartózkodtak, nem tudta ter-

⁶² Királyi Főügyész a főtárgyaláson 105987/1936. k. ü. számú vádirata, BFL VII.1. d. 2872/1937 Varga Pál pere, 2.

⁶³ A cigányharamia eljátszotta a rémdrámát. *Friss Ujság*, 1936. november 25. 4.

vét végrehajtani. Ekkor elment a Teleki térre,⁶⁴ abban a reményben, hogy ott sikerül nyersanyagot lopni. Itt sem sikerült s elhatározta, hogy hazamegy Újpestre. Gyalog indult haza. Útközben, a Nyugati pályaudvar táján, eszébe jutott Streisinger Ernő telepe, elhatározta, hogy ott próbálkozik meg lopással. A telephez érve a kerítés sarkán belesett s mert a telepen senkit nem látott, bement oda, elkerült az irodaépület háta mögé, mert gömbvasat akart lopni s tudta, hogy azok ott állnak. Benézett az iroda ablakán s minthogy senkit sem látott az irodába, elhatározta, hogy oda bemegy, s pénzt fog lopni az íróasztalfiókból. Kezébe véve a bűnjel gömbvasrudat, nyomban belépett az irodába, ahol azonban meglátta a sértettet. Megijedt s hirtelen zavarában ekkor elhatározta el, hogy a sértettet a vassal agyon üti s kirabolja.⁶⁵

Varga Pál a gyilkosság után észrevétlenül elhagyta a vastelepét, egy trafikban cigarettát vett, majd villamosra szállt. A Lehel utcai remízig ment, onnan pedig elgyalogolt Újpestre. Itt, ahol már ismerős környéken járt, két ruhaüzletbe is bement vásárolni.⁶⁶ Ezután átsétált az Árpád úti Erzsébet gőz- és kádfürdőbe,⁶⁷ ahol megfürdött, átöltözött az új ruháiba és megborotváltatta magát. A régi ruháit a borbélynál hagyta megőrzésre, ezután kiment a barakktelepre. „Délután fél-hétkor egyszerre csak beállított Varga Pál. A cigányok alig ismertek rá. Rongyosan ment be a városba most pedig kiöltözve érkezett haza. Grófi télikabát, gyönyörű kalap, finom fekete ruha, feketepettyes fehér selyemsál volt rajta, a lábán meg antilopos, lakkos, háromgombos félcipő.⁶⁸

⁶⁴ A Teleki téren a harmincas években a Tangó nevű ócskapiac működött, ahol használt cikkekkel – többek közt használt vassal is – kereskedtek az árusok. A Tangó végeredményben a szegények vására volt. Ez volt az Ecseri piac elődje, a megszületése az 1800-as évek első felére tehető. FRIS E. Kata: Boltok, kóserájok a Teleki tér körül. *Szombat*, 2015/2. 8–11.

⁶⁵ Királyi Főügyész a főtárgyaláson 105987/1936. k. ü. számú vádirata, BFL VII.1. d. 2872/1937 Varga Pál pere, 8.

⁶⁶ „[V]ett a maga részére 1 rend fekete sacco ruhát, 1 fekete télikabátot egy másik üzletben pedig 1 pár félcipőt, 1 pár kesztyűt, 1 pár zoknit, 1 övet, 1 nadrágtartót, 1 fekete kalapot és 1 fehér inget.” Királyi Főügyész a főtárgyaláson 0105987/1936. k. ü. számú vádirata, BFL VII.1. d. 2872/1937 Varga Pál pere, 11.

⁶⁷ Később Újpesti Gyógyfürdő és Uszoda, melyet 2007-ben bezártak és 2017-ben lebontottak.

⁶⁸ Varga Pál újpesti cigánykovács gyilkolta meg az újlipótvárosi vaskereskedőt. *Pesti Napló*, 1936. november 21. 15.

Varga Pál a telepen azt mesélte ismerőseinek, hogy pénzét kártyapartin nyerte Budapesten. Ezt el is hitték neki, hiszen nagy kártyás hírében állott. Majd élettársával és leendő koma-asszonyával a Wagner vendéglőbe villamosozott, ahol ötven liter bort, huszonöt liter mustot és három liter pálinkát vásárolt, és az italokat gépkocsin szállíttatta ki Farkasék lakására, a sofőrnek 10 pengő borraivalót adott. Ők maguk taxival mentek haza.

A keresztelői lakoma ezután kezdődött, és kora reggelig tartott. Reggel Varga Pál elvitte kedvesét is ruhát vásárolni,⁶⁹ majd egy uzoráshoz ment be, míg Balog Katalin az üzlet előtt várt rá, ahol a Streinsingernél zsákmányolt órát és aranygyűrűt elzálogosította. A pénznek mindketten nagyon örültek, és nagy tervezésbe kezdtek jövőjüket illetően.

Amikor hazaértek, felbukkant egy nyomozó, aki egy névtelen telefonáló feljelentése nyomán – miszerint „a barakk telepen lakó cigányok nagy bevásárlásokat eszközölnek, s hogy Varga Pál kártyán sok pénzt nyert”⁷⁰ – ment ki a Vonatszertár negyedbe. Varga Pál az ismerős detektívet megpillantva elmenekült. Ekkor vette kezdetét a háromnapos hajsza a gyilkos után, melynek tudósításai reflektorfénybe állították az újpesti és a pomázi szegkovács cigányokat.

A menekülés

„A magyar bűnügyi krónikában még nem fordult elő, hogy ilyen hatalmas készültséggel hajszoljanak egy bűntevőt, mint most Varga Pált, a lipótvárosi rablógyilkost. A detektívek százai, a rendőrök és csendőrök ezrei, a rendőrökutyák hatalmas falkája üldözik a menekülő rablógyilkost. A rádiótáviratok egymást követik. A rendőrség percnyi megszakítás nélkül tart fenn össze-

⁶⁹ „Vett Balog Katalinnak 1 pár cipőt, 1 kombinét, 1 selyem nadrágot, 1 pár fekete kesztyűt, 2 pár selyemharisnyát, 1 fehér selyem sálkendőt, 1 melltartót, 2 drb. zsebkendőt, 1 pongyolát és egy fekete selyemruhát, a maga részére pedig 1 pár cipőt, 1 fehér inget, 1 zsebkendőt, és 2 pár fekete zoknit.” Királyi Főügyész a főtárgyaláson 105987/1936. k. ü. számú vádirata, BFL VII.1.d. 2872/1937 Varga Pál pere, 12.

⁷⁰ Királyi Főügyész a főtárgyaláson 105987/1936. k. ü. számú vádirata, BFL VII.1. d. 2872/1937 Varga Pál pere, 12.

köttetést az ország valamennyi kapitányságával és a csendőrlomásokkal.⁷¹

November 23-án hétfőn, négy napi menekülés után, a váci piacon elfogták Varga Pált, Budapestre szállították, ahol vallomást tett és beismerte a gyilkosságot. A beismerő vallomásból kirajzolódott kalandos menekülésének filmbe illő története. A detektívek rajtaütésekor annak köszönhette menekülését, hogy át-mászva a Baeder-gyár⁷² falán órákon át a gyár biciklitárolójában rejtőzködött, majd, ahogy vallotta, „buvóhelyét elhagyva kalap és télikabát nélkül Zuglóba ment, innen pedig a Városligeten át Budapestre. A Király uccában vett egy télikabátot s egy kalapot, fekete babos fehér sálja helyett pedig egy szürke sálat. Utóbbi azért, mert közben *Az Est*-ben olvasta, hogy a rendőrség tudomással bír fekete babos sáljáról. Az éjszakát Rösler Ilona kéjné-nél töltötte s mikor reggel 8 órakor távozott, a fekete babos fehér sálját annak ajándékozta. Este 8 óráig Kőbányán csavargott, akkor Pestre jövén a Bem uccában aludt egy kéjné-nél. Másnap november 22-én a Rákosrendező pályaudvarról Vácra utazott, egész nap ott csavargott, korcsmákban tartózkodott, az éjszakát egy pincérnőnél töltötte. A következő napon, a főtéren egy detektív igazolásra szólította fel, s mert nem tudta magát kellően igazolni, előállította a rendőrkapitányságra, ahol bevallotta, hogy Varga Pállal azonos, s hogy ő ölte meg Streisinger Ernőt.⁷³

Varga Pál elfogatása után együttműködött a rendőrséggel, a kihallgatásokon, a helyszíni szemlén készségesen elmesélte a gyilkosság történetét. Tettét sohasem tagadta, pusztán csak azt, hogy a gyilkosságot előre megfontoltan követte volna el. Vallomása során következetesen kitartott amellest, hogy a gyilkosságot hirtelen felindulásból követte el, azért, mert Streisinger Ernő gyanúsításával becsületében sértette meg őt.

⁷¹ B. T.: Csillaghegyen csapdába esett a lipótvárosi rablógyilkos. *Kis Újság*, 1936. november 22. 1.

⁷² A későbbi Caola-gyár. Forrás: <https://caola.hu/tortenetunk/> (Letöltve: 2024. 07. 12.)

⁷³ Királyi Főügyész a főtárgyaláson O 105987/1936. k. ü. számú vádirata, BFL VII.1. d. 2872/1937 Varga Pál pere, 13.

A tárgyalás

A napokig tartó tárgyalást hatalmas figyelem övezte, a terem mindig zsúfolásig megtelt. A borzongató gyilkosság, a romantikus teleti-szerelmi történet és a jóképű gyilkos személye a figyelem középpontjába állította az esetet. Varga Pál, a divatosan öltözött, jóképű, s a rendőrségi hajsza közepette is úri módra dorbézoló férfi már nem csak cigányként jelent meg a sajtóban. Mint írták: „cigányos vonásokat ma már alig lehet felismerni arcán. Feltűnően hasonlít a néhány évvel ezelőtt elhalt Rudolf Valentino⁷⁴ nevű moziszínészhez”.⁷⁵

A majd másfél évig tartó perben Varga Pált gyilkosságért és orgazdaságért kötél általi halálra, élettársát, Balog Katalint orgazdaságért másfél év fogházbüntetésre ítélték. A halálos ítéletet 1938 februárjában hajtották végre, szintén hatalmas médiaérdeklődés mellett. A kivégzésre olyan tömegek próbáltak bejutni, hogy végül a fogházigazgató, Besztercei János nyilatkozatot adott ki, hogy nők nem, csupán ügyvédek, orvosok és hírlapírók vehetnek részt rajta.

A sajtó részletesen tájékoztatta olvasóit Balog Katalin utolsó látogatásáról, aki újszülött csecsemőjével ment be búcsúzni, illetve vőlegénye utolsó szavairól: „Ide jutottam – mondotta végül remegő hangon – vigyázz nagyon kisfiamra, nehogy ez legyen belőle, mint az apjából.”⁷⁶ Majd arról is, hogy „menyasszonyának távozása után megtört és állandóan imádkozott, megkérte az egyik fegyőrt, hogy hozzanak neki valami vacsorát. Amikor megkérdezték, hogy mit szeretne enni és inni, húsz deka császárhúst és egy fél liter savanyú bort rendelt. Az éjszakát a gyilkos cigánylegény

⁷⁴ Rudolf Valentino, Hollywood „nagy szeretője” a némafilmkorszak egyik legnépszerűbb színésze volt. Ő teremtette meg az 1920-as évek romantikus hős-szerelmes figuráját. Leghíresebb filmjei: *A Sejk* (1921), *Az apokalipszis négy lovasa* (1921), *Véres aréna* (1923) és *A fekete sas* (1925). Forrás: <https://www.imdb.com/name/nm0884388/> (Letöltve: 2024. 07. 13.)

⁷⁵ A szívdöglesztő cigányharamia élete a hamiskártyás fosztogatástól a gyilkosságig. *Friss Újság*, 1936. november 22. 3.

⁷⁶ Felakasztották a rablőgyilkos cigányt. *Makói Újság*, 1938. február 12. 2.

nyugtalanul töltötte, fel-felugrott ágyáról és állandóan aziránt érdeklődött, mennyi ideje van még hátra a halálig.⁷⁷

Reggel a fogház előtt a „csupaszágú fa alatt háromtagú kis csoport didergett s hangosan zokogott. A halálraitélt nővére, annak férje és fivére szeretett volna bejutni a fogház épületébe, hogy búcsút vegyen a halálraitéltől. Ekkor már hét óra volt ilyenkor a halálraitélt mellett csak a fogház alkalmazottai tartózkodhatnak. — Tegnap kellett volna jönni bucsuzásra — háritják el a kapuban álló fogházőrök. — Pátyról jöttünk fel gyalog, — sírja az asszony — tegnap éjszaka hozták nekünk a hírt, hogy ma reggel felakasztják a testvérünket... Most kísértetiesen kondul meg a fogház kápolnájának a harangja.”⁷⁸

Február 12-én reggel nyolc órakor kivégezték Varga Pált.

Varga Pál története hamar feledésbe merült. 1937-ben az évtized árvize elmosta a pomázi cigánytelep nagy részét. A víz épen hagyta Varga Pál szülői házat⁷⁹, mely akkor már üresen állt. Családjá a „szégyen” miatt, elköltözött a faluból.

Szegkovácsok a szegkovácsokról

1935 novemberében, egy évvel a lipótvárosi vaskereskedő meggyilkolása előtt, egy Pomázon elkövetett kettős gyilkosság kapcsán a helyi cigányokra irányult a sajtó figyelme.⁸⁰ A rabló-

⁷⁷ Felakasztották a gyilkos cigányt. *8 Órai Ujság*, 1938. február 12. 7.

⁷⁸ Felakasztották a rablógyilkos cigányharamiát. *Friss Ujság*, 1938. február 12. 3.

⁷⁹ „Csak egy ház maradt épen a cigánysoron, az a kalyiba, amelyben valamikor Varga Pál, Streisinger Ernő vaskereskedő gyilkosa lakott. Ezt a házat a hegyoldalba építették. Vargáék már nem laknak kint Pomázon, a cigánysor vajdája kiüldözte a faluból és most Újpesten telepedtek le.” SZÓKE Imre: Két ember meghalt, hét gyerek eltűnt a pomázi árvízkatasztrófában. *Magyarország*, 1937. május 25.

⁸⁰ 1935. november–december között, a gyilkosság után két cikk jelent meg, 1936. november 22-én, amikor Varga Pált kezdték gyanúsítani, tizenegy cikk született, a Varga testvérek elfogása után tizenöt cikk látott napvilágot az esetről.

gyilkosság áldozatául esett Illés János útkaparó és élettársa,⁸¹ Székely Sarolta a pomázi cigánytelep szélén lakott. A nyomozók kezdetben Illés János fiát gyanúsították a tett elkövetésével, de később tisztázták őt a vád alól. Nem sokra rá „kóbor cigányokra” terelődött a gyanú, elsősorban azért, mert Illésék szomszédjai cigányok voltak.⁸²

Egy évvel később, a lipótvárosi vaskereskedő, Streisinger Ernő meggyilkolása után röppent fel a sajtóhír, hogy a pomázi kettős emberölést is Varga Pál követte el. A gyanúra az adott okot, hogy az útkaparóval és élettársával hasonló módon, gömbvasrúddal végeztek, mint Streisingerrel. Ám egy nap alatt ejtették a vádakat, miután kiderült, hogy Varga Pál a gyilkosság elkövetésének időpontjában éppen börtönben ült lopás miatt.

A Streisinger-gyilkosság által felkeltett médiafigyelem azonban újabb lendületet kapott, főleg miután nem sokra rá kiderült, hogy a gyilkosságot Varga Pál Pomázon és a szomszéd faluban, Csobánkán élő unokatestvérei, Varga Horváth Lajos és Varga Gyula követték el. A cikkek a két gyilkosság gyanúsítottainál kezdetben kiemelték cigány/szegkovács cigány származásukat. Leggyakrabban („szerencsétlen”, „nem cigányos külsejű”, „könynyelmű”, „rablógyilkos”, „rabiátus természetű”) cigány legénynek, („erőszakos”) cigány gyereknek („elvetemült”, „mindenre elszánt”, „veszedelmes”) cigány gyilkosnak, cigány kovácsnak, kovácssegédnek és („újpesti” vagy „pomázi”, „elvetemült”) szegkovácsnak nevezték őket. Varga Pál esetében árnyaltabb képet adtak: menekülése idején volt „grófmódisan elegáncs”,⁸³ „Rudolf Valentinos oldalszakállt” viselő és „rabiátus erőszakos”, „elvete-

⁸¹ „Cigánytelepi házában, szétzúzott fejjel egy napig feküdt holtan egy öreg emberpár. A gyilkosok kibontották a háztetőt, így másztak be éjszaka a lakásba.” Vasdorongos kettős rablógyilkosság Pomázon. *Friss Újság*, 1935. november 30. 5.

⁸² A „telepen tényleg cigányok laknak, akik azonban békés természetű emberek. A letelepedett cigányok házai körül azonban gyakran jelennek meg és ütik fel sátorfájukat a kóbor cigányok, akik lopások és vakmerő bűncselekmények elkövetésével már sokszor adtak dolgot a csendőrségnek. Közülük többeket előállítottak a csendőrszere, eddig azonban a leghatározottabban tagadták, hogy bármi részük lenne a bűncselekmény elkövetésében.” Uo.

⁸³ P. I.: Három gyilkosság terheli a véreskezű cigánylegény lelkét. *8 Órai Újság*, 1936. november 22. 2.

mült cigánykovács”. A per és az ítélethozatal alatt a gyilkosokat általában újpesti vagy pomázi szegkovácsnak vagy szegkovács cigányoknak nevezték.

A Varga Pál személyén keresztül összekapcsolódott gyilkosságok nyomán olyan nagy sajtóvisszhangot kapott mindkét ügy, hogy az újságírók már nemcsak az újpesti Vonatszertár barakknegyedbe mentek el interjút készíteni, hanem elutaztak a pomázi „cigánytelepre” is. 1936 novembere és 1937 januárja között négy alkalommal mentek ki az újságírók a szegkovács cigányokhoz. Varga Pál ügyének apropóján két alkalommal Újpestre, egyszer Pomázra és a Varga testvérek által elkövetett gyilkosság kapcsán egy alkalommal Pomázra. Az újságírók a látogatások során készült cikkeken folyamatosan beszéltették a helyieket. Az általuk megfogalmazott gondolatok hasonlóak voltak, mint a Móricz Zsigmond írásában megjelenő Dráfi Józsefnél. A Vonatszertár barakknegyedben és a pomázi „cigánytelepen” élő szegkovácsok a gyilkosságok kapcsán a nehéz munkájukról, a becsületes és szegényes megélhetésükről és a gyilkosságok után a rájuk szakadt „szégyenről” szóltak. A cikkeken folyamatosan jelen volt a „szégyen” és a „becsület” fogalma, hasonlóan, mint a pérói Dráfi Józsefnél is. A Péróban a „szégyent” a telep szélén levő prostituáltnegyed és a magára hagyott telep leromlott környezete hozta az ott élőkre. A Pomázon és Újpesten élő szegkovácsok szégyene a gyilkossá lett Varga Pál lett. Mindkét esetben szégyen érte az életvitelükkel már bizonyított, munkás szegkovács cigányokat. A közösséget kollektíven sújtotta a „rendtelenség”, a „becstelenség” stigmája. A cikkeken megszólaltatott szegkovácsok a stigma ellen küzdöttek, látványossá téve, hangsúlyozva „becsületes megélhetésük” alapját, dolgos életvitelüket: „Tessék csak jól megnézni ezeket a házakat – mondta büszkén –, ezek nem vályogputrik, hanem cserípfedeles cigányházak. Telik a keresetből. – Hát ha telik, miért gyilkoltak a Varga-fiúk? – Az Isten verje meg őket, ahol vannak – tört ki belőle nagy méltatlankodással –, szörnyű szégyent hoztak a telepre.”⁸⁴

⁸⁴ Sz. I.: Látogatás a rablógyilkos Varga testvérek cigányfalujában. *Az Est*, 1937. január 10. 11.

A Kresz Géza utcai és a pomázi gyilkosság presztízsvesztést okozott a szegkovácsközösségekben, s emiatt az újságcikkekben megszólaló szegkovácsok határozottan elhatárolódtak a gyilkosoktól, miközben megfogalmazták a szegkovácsközösség hivatalos értékeit. Ezek a gondolatok ugyanazokból az elemekből építkeztek, amelyeket a Péróban élő Dráfi is felvázolt; a becsületes, munkát végző, szerényen élő cigányokkal „nincsen gond”.

„A barakokban hatszáz cigány lakik, akik most a legnagyobb izgalommal beszélnek arról, hogy mekkora szégyent hozott rájuk Varga Pál, az ócskavaskereskedő gyilkosa. A szökésben lévő rablógyilkos szegcsinálással foglalkozott. A baraktelepen még hatvan szegkovács cigány él, akik közül többel beszélünk és elmondották, hogy amióta Varga Pál szégyent hozott rájuk, nem mernek bejárni Budapestre a vaskereskedőkhöz, mert félnek, hogy nem kapnak tőlük árut. Aki közülük megpróbálkozott, azt a vaskereskedők ijedten utasították el a telepükről. – Pedig mi becsületes cigányok vagyunk – mondták –, és a legtöbbszörünknek közülünk még sohasem akadt dolga a rendőrrel vagy a törvénnyel.”⁸⁵

Megjelent a sajtóban a „cigánybecsület” fogalma,⁸⁶ amellyel a munkájukkal már bizonyított cigányokat jellemzik. A sajtó interpretációiban a becsületes szegkovácsok nem követnek el bűntetteket, munkából, tisztességes szegénységben élnek. A szegkovácsok már nem a „kóborló” cigányokkal kerülnek egy viszonyítási rendszerbe, az ellentét sokkal inkább a szegénytelepeken élő letelepült munkások és a köztük élő bűnöző elemek – származásuk folytán szintén cigányok – között van, akik tettükkel szégyent hoztak a szegkovács cigányokra: „Most azután egyszeribe vége lett a csodálatnak, az irigységnek. Gyűlölettel emlegetik Varga Pál nevet, aki szégyent hozott a pomázi cigánysorra. Itt mindenki dolgozó ember. Eleget szegénykeztek évekkal ezelőtt a munkakerülő Varga miatt, most aztán itt van ni, csendőrök, detektívek járják keresztül-kasul állandóan a környéket, mert gyilkos lett

⁸⁵ A szívdöglesztő cigányharamia élete a hamiskártyás fosztogatástól a gyilkosságig. *Friss Újság*, 1936. november 22. 3.

⁸⁶ „Tönkretett bennünket ez a Varga Pali. Vége a cigánybecsületnek!” *Kis Újság*, 1936. november 22. 1.

az egyik pomázi legény.”⁸⁷ Varga Pál és a Varga testvérek tette nyomán belülről polarizálódott a szegkovács cigányság, határozottan körvonalazódott a „jó” és a „rossz” cigány képe.

Ezzel szemben Péróról írt cikkében Móricz Dráfi kapcsán elutasította a „cigány” elnevezést, úgy érezte, a cigány szó sértő számára: „Engem sért, hogy cigánynak nevezi. A cigány azonban nincs megsértve, nyugodtan néz a szemünkbe.”⁸⁸ Pár évvel később újabb cikk jelent meg Dráfiról, és ekkor az őt idéző újságíró úgy vélte, tiltakozott a cigány elnevezés ellen, azzal érvelve, hogy a szó a „munkakerülést” jelenti, aki dolgozik, az megszűnik cigánynak lenni: „Tiltakozik maga a »cigány« megjelölés ellen. Azt mondja: cigány mindenki, aki munkakerülő, aki becstelen, ha szőke is a haja, ha fehér a bőre. – Mi becsületes, dolgozó magyarok vagyunk!”⁸⁹

Dráfi többéves folyamat eredményeképp jut el addig, hogy a cigány elnevezést stigmatizálnak érzi. Integrációs stratégiájának egyik törekvése a többségi társadalom kommunikációs rendszerébe való beilleszkedés, a „cigány” elnevezés tagadásával ezt az utat járja. A pomázi és újpesti szegkovácsok nem határolódtak el ily módon a „cigány” elnevezéstől, náluk az elhatárolódás alapja elsősorban a munkavégzés és a munkakerülés között van.

A sajtóban a szegkovácsok munkája összekapcsolódott kulturált környezetükkel és viselkedésükkel. Ez azoknál a cikkeknél szembevetendő, ahol a telepeken élőkhöz látogattak el az újságírók. A szegkovácsok környezetét mindegyik újság hasonló módon mutatta be, szegénytelepként írták le azt a patakparti részt, ahol a szegkovácsok éltek, és nyomornegyedként, ahol a péróiak és az újpestiek laktak. Mindkét telep zsúfolt, szegényes, elhanyagolt helyként, hangoskodó emberekkel telve jelenik meg az olvasók előtt. Ám a szegénység képe árnyalódik a cikkek azon részében, ahol az újságírók megszólaltatják a szegkovács cigányokat. Ekkor már bevezetve az olvasót a házakba, velük mutatatták be

⁸⁷ Óbudán látták a lipótvárosi rablógyilkost. *Pesti Napló*, 1936. november 22. 15.

⁸⁸ MÓRICZ Zsigmond: I. m. 379.

⁸⁹ Emberségesebb életet várnak az érsekújvári cigányváros lakói. *Esti Kurir*, 1938. december 31. 4.

környezetüket. Egyértelművé válik, hogy azokban a házakban, ahol dolgos szegkovácsok élnek, ha szegényes is, de tiszta és csendes a környezet. A munka, a tisztaság, a rend és a csendes, kulturált viselkedés összekapcsolódik.

Móricz következőképpen mutatja be Dráfi lakását: „Balra tessékelnek a jobbik szobába. Ez olyan, mint egy vidéki kisiparosnak a szobája. Elég jó bútorok, a falon szentképek.”⁹⁰

A pomázi Varga testvérek nagybátyjának a házát *Az Est* újságírója a házigazdával mutattatja be az olvasóknak:

„Közben a Lajos nagybátyjának, Varga Sándornak tornácos házához értünk. Beléptünk a konyhába, ahol hatalmas, széles ágy terpeszkedett.

– Kerüljenek csak beljebb – hallatszott a szobából, hol Vargáné éppen nagymosást végzett. A teknő mellett bölcső, az asztal mellett bölcső, gyerek gyerek hátán.

– Tessék kérem megnézni a kezeimet – mutatta tenyerét Varga Sándor – dolgos kezek ezek. A mi familiánkból még nem került ki gyilkos, sem tolvaj, ötvenéves vagyok, de még sohasem voltam büntetve. Elővesz egy kötetre való megrendelő-levelet és büszkén mutogatja, hogy nemcsak nagy cégeknek, de a gáz műveknek is állandóan szállít szegeket.

– Becsületes munkás emberek vagyunk – mondja – s nehéz munkával keressük meg kenyerünket. Elég baj, hogy ezzel a gyilkossággal ilyen szörnyű bajt zúdítottak ránk. Amíg az apjuk beszélt, a purdék meg sem mukkantak. Jólnevelt cigánygyerekek.”⁹¹

A harmincas években körvonalazódott a szegkovácsmunka jelentéstartománya, a pérói szószóló Dráfi József és a pomázi és újpesti közösségére szégyent hozó, gyilkossá lett Varga Pál története kapcsán a korabeli sajtó megfogalmazta azt a tudást, ami a szegkovács cigányokról élt a köztudatban: „A pomázi cigánynak mindig volt becsülete – suttogta csendesen Alanyai Gábor –, tudták rólunk, hogy rendes, békés, becsületes, dolgos cigányok vagyunk. És most ilyen szégyen szakadt a nyakunkba!”⁹²

⁹⁰ MÓRICZ Zsigmond: I. m. 380.

⁹¹ Látogatás a rablőgyilkos Varga testvérek cigányfalujában. *Az Est*, 1937. január 10. 11.

⁹² Uo.

A szegkovács elnevezés dolgos munkásembereket jelentett a harmincas évek sajtócikkeiben, akik szegényen élnek elhanyagolt telepeken, nehéz munkával keresik a kenyerüket, nagycsaládosak, családjukkal közösen dolgoznak, nagykereskedőkkel, cégekkel kerülnek kapcsolatba munkájuk során. Becsületesek és békések, ami jó munkakapcsolataik alapját adta.

A harmincas években született leírások tehát olyan közösség képét vázolták fel, amely beilleszkedett a korabeli magyar társadalomba, társadalmi helyét elfogadta, annak határait nem feszegette. A normasértőket a közösség kitzasztotta magából, alapvető ideáik – a becsület, a tisztesség és a munka – alapján.